

УДК 339.13:338.43 (477)
DOI 10.15673/ie.v18i2.3570

Нікішина О.В.

доктор економічних наук, старший науковий співробітник
головний науковий співробітник відділу ринкових механізмів та структур
ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України»
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: ksenkych@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7172-3551>

Зеркіна О.О.

кандидат економічних наук, доцент
здобувачка відділу ринкових механізмів та структур
ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України»
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: Oksana_27@i.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2500-3959>

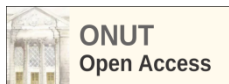
Чеботарьова Н.Й.

доктор філософії (PhD) з економіки
ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України»
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: chebotarov@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1790-5925>

АНАЛІЗ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖРИНКОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У СИСТЕМІ СУМІЖНИХ РИНКІВ БОРОШНОМЕЛЬНО-КРУП'ЯНИХ ПРОДУКТІВ УКРАЇНИ*

У статті здійснено комплексний аналіз динаміки потокових процесів та індикаторів екзогенної залежності системи суміжних ринків борошномельно-круп'яних продуктів України, що дозволило визначити особливості їх внутрішньої та зовнішньої інтеграції в умовах війни. Встановлено, що в воєнний період посилилася екзогенна залежність зернового ринку (особливо в 2024 р.), імпортозалежність макаронного ринку (2024-2025 рр.), зменшилися ємність і ступінь відкритості ринків борошна, круп і хлібобулочних виробів. На основі емпіричного дослідження встановлено, що кумулятивним наслідком динамічних змін потокових процесів у системі стало скорочення інтеграційних взаємодій (внутрішня дезінтеграція) між сировинним і переробним ринками, що зумовлює втрати доданої вартості та зменшення національної укоріненості ринкової системи. Визначено основні цільові орієнтири розбудови досліджуваної системи ринків у воєнно-повоєнний період. Обґрунтовано комплекс заходів і пропозицій щодо вдосконалення інституціонального забезпечення розбудови системи ринків борошномельно-круп'яних продуктів у контексті подолання дезінтеграції між сировинним і переробним ринками. Зокрема, запропоновано впровадження цільового механізму стимулювання виробництва й реалізації пшениці твердих сортів для внутрішніх потреб у ринковій системі на основі селективного підходу та інституційної регламентації міжринкового товароруку.

Ключові слова: міжринкова інтеграція, внутрішні й зовнішні товаропотоки, система суміжних ринків, борошномельно-круп'яні продукти, аналіз, розбудова, відродження, інтеграційні взаємодії.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах полікризи динамічно змінюються напрями руху внутрішніх і зовнішніх товаропотоків у системах суміжних ринків, що істотно впливає на міжринкові інтеграційні процеси. У системі ринків борошномельно-круп'яних продуктів (далі – БКП) у воєнний період посилилася дезінтеграція між сировинним і переробним ринками. Домінуюча орієнтація вітчизняного зернового ринку на світовий ринок за одночасного ігнорування внутрішніх потреб суб'єктів ринків

БКП і хлібних продуктів призвела до дефіциту якісного продовольчого зерна в Україні. Ця проблема має подвійний вплив на функціонування системи ринків БКП. З одного боку, зростає імпорт хлібних продуктів з високою доданою вартістю, передусім, макаронних виробів. З іншого, відсутність якісного сировинного забезпечення є вагомим бар'єром для євроінтеграції, оскільки впливає на ціннісну конкурентоспроможність українських зернових і хлібних продуктів на міжнародних ринках.

* Статтю підготовлено в межах виконання НДР «Розбудова систем агропромислових ринків України в умовах повоєнного відновлення та євроінтеграції» (№ державної реєстрації 0124U003609).

На практиці спроби інституціонального вирішення проблеми шляхом підписання Меморандуму виявилися невдалими [1].

Загалом послаблення ступеню міжринкової інтеграції у системі суміжних ринків, особливо між сировинними й переробними, зменшує національну укоріненість ринкової системи і обсяг доданої вартості, що продукується в її межах. Постає необхідність в емпіричному дослідженні процесів міжринкової інтеграції шляхом синхронного аналізу динаміки внутрішніх і зовнішніх товаропотоків у системі ринків БКП, що дозволяє визначити ринкові диспропорції та обґрунтувати комплекс інституціональних заходів, спрямованих на їх нівелювання.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Теоретико-методологічні та прикладні основи економічної інтеграції товарних ринків, зокрема, зернових і хлібних продуктів, ґрунтовно досліджено в працях багатьох науковців, зокрема, Б. Буркинського [2], О. Бородині, В. Венгера, Н. Романовської, О. Шейко [3], О. Драгон, А. Бергер, І. Плєц [4], О. Нів'євського [5], О. Пустовойт, Т. Осташко, О. Биконі, В. Олефіра [6], О. Бараболі, А. Латиш [7] та інших. Так, колективом учених на чолі з Б. Буркинським розроблено методологію формування та інституціоналізації інтеграційних механізмів розвитку продовольчих ринків України в мирний час [2]. Дослідження групи учених на чолі з О. Драгон присвячено факторному аналізу детермінант ціноутворення на ринку борошна та визначенню шляхів покращення цінового середовища [4]. У воєнний період з'являються нові дослідження адаптаційних тенденцій ринків зернових і хлібних продуктів України та стратегій їх відродження [3, 6, 7]. Науковці наголошують на необхідності структурної трансформації вітчизняного експорту та розширення зовнішніх поставок товарів глибокої переробки сировини, у т.ч. зернової [6], вирощування твердої пшениці для внутрішніх потреб [7]. Прикладні аспекти

функціонування ринків БКП та їх інституціонального забезпечення висвітлюють експерти профільних інституцій, зокрема, Всеукраїнської асоціації пекарів [1].

Водночас в існуючих дослідженнях питання інтеграції товарних ринків розкривається або на мікрорівні в контексті горизонтальної / вертикальної інтеграції, або на міжнародному рівні в контексті євроінтеграції та формування спільного аграрного ринку. Недостатньо дослідженим залишається питання міжринкової інтеграції в системах суміжних ринків у контексті їх національної укоріненості. Науково-прикладні аспекти внутрішньої міжринкової інтеграції у системі ринків зернових і хлібних продуктів України розкрито в праці [8]. Водночас вони потребують поглиблення в інституціональній площині.

Формулювання цілей дослідження. Мета дослідження – комплексний аналіз динаміки внутрішніх і зовнішніх товаропотоків у системі суміжних ринків БКП України, визначення особливостей міжринкової інтеграції, обґрунтування стратегічних цілей, заходів і пропозицій щодо вдосконалення інституціонального забезпечення розбудови системи ринків у контексті подолання дезінтеграції між сировинним і переробними ринками.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Методичну рамку дослідження формує методика діагностики екзогенної залежності систем агропромислових ринків [9]. Використовуючи доступне інформаційне поле [10, 11], розрахуємо головні показники (у фізичному вимірі) динаміки потокових процесів у системі ринків БКП. Враховуючи тісну залежність релевантного від суміжних ринків і їх взаємовплив у єдиній системі, проведемо комплексне дослідження динаміки ринків різних типів, що дозволить встановити особливості міжринкової інтеграції в мирний і воєнний час (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка потокових процесів у системі суміжних ринків борошномельно-круп'яних продуктів України, тис. т*

Показники	Роки							Темпи росту, %			
	2010	2020	2021	2022	2023	2024	2025**	2022 до 2021	2023 до 2022	2024 до 2023	2025 до 2024
1. Нижньосуміжний ринок зернових культур (УКТЗЕД 10)											
1. Виробництво, млн. т	39,27	64,93	86,01	53,86	59,77	56,25	57,91	62,6	111,0	94,1	103,0
2. Імпорт, млн. т	0,18	0,19	0,19	0,12	0,13	0,99	0,12	67,0	103,3	77,7	123,5
3. Експорт, млн. т	14,24	51,28	50,8	38,54	44,85	53,88	33,34	75,9	116,4	120,1	61,9
4. Реалізація вітчизняних товарів на внутрішньому ринку (РВ)	25,03	13,65	35,22	15,33	14,92	2,37	24,57	43,5	97,4	15,9	10,4р.
5. Ємність ринку, млн. т	25,21	13,84	35,4	15,45	15,05	2,47	24,69	43,6	97,4	16,4	10р.

Продовження табл. 1

Показники	Роки							Темпи росту, %			
	2010	2020	2021	2022	2023	2024	2025**	2022 до 2021	2023 до 2022	2024 до 2023	2025 до 2024
2. Релевантний ринок борошна (УКТЗЕД 1101, 1102)											
1. Виробництво	2632	1550	1457	1270	1294	1179	1176	87,2	101,9	91,1	99,7
2. Імпорт	6,8	17,8	30,1	6,4	2,4	2,5	3,6	21,1	38,1	103,3	145,2
3. Експорт	91,3	223,2	107,2	78,8	146,6	77,7	67,8	73,5	186,0	53,0	87,3
4. РВ	2541	1327	1350	1191	1148	1102	1108	88,3	96,4	96,0	100,6
5. Ємність ринку	2548	1344	1380	1198	1150	1104	1111	86,8	96,0	96,0	100,7
3. Релевантний ринок круп (УКТЗЕД 1103, 1104)											
1. Виробництво	340	327	258	225	229	229	228	87,2	101,9	99,7	99,7
2. Імпорт	9,4	27,2	36,3	22,5	6,1	4,2	4,5	62,0	27,2	69,0	106,4
3. Експорт	74,2	68,7	82,9	65,6	98,5	100,0	87,8	79,1	150,2	101,5	87,8
4. РВ	266	259	175	159	131	129	140	91,0	82,0	98,3	109,0
5. Ємність ринку	275,2	285,9	211,4	181,9	136,9	132,8	144,6	86,0	75,2	97,0	108,9
4. Верхньосуміжний ринок макаронних виробів (УКТЗЕД 1902)											
1. Виробництво	184,4	72,9	62,2	48,5	50,1	52,6	53,7	78,0	103,2	105,1	102,0
2. Імпорт	17,5	57,2	58,6	47,7	28,3	38,9	46,7	81,3	59,3	137,7	120,0
3. Експорт	12,0	30,0	38,3	17,7	23,9	27,2	27,5	46,3	134,7	114,0	101,1
4. РВ	172,4	42,9	23,9	30,8	26,2	25,4	26,2	128,8	85,1	97,0	103,0
5. Ємність ринку	189,9	100,1	82,6	78,5	54,5	64,3	72,9	95,1	69,4	118,1	113,3
5. Верхньосуміжний ринок хліба, хлібобулочних і борошняних виробів (УКТЗЕД 1905)											
1. Виробництво ХББВ нетривало- лого зберігання	2175,0	850,7	874,6	703,1	727,8	767,8	783,14	80,4	103,5	105,5	102,0
2. Виробництво ХББВ тривало- го зберігання	458,9	310,6	316,5	233,6	240,1	252,1	257,16	73,8	102,8	105,0	102,0
3. Загальне виробництво ХББВ	2634	1161	1191	937	968	1020	1040	78,6	103,3	105,4	102,0
2. Імпорт	19,0	31,3	40,5	33,2	32,9	34,7	39,2	82,0	99,1	105,7	112,8
3. Експорт	136,0	107,5	112,8	68,8	88,9	107,6	135,7	61,0	129,3	120,9	126,2
4. РВ	2498	1054	1078	868	879	912	905	80,5	101,3	103,8	99,2
5. Ємність ринку	2516,9	1085,1	1118,7	901,1	911,8	947,1	943,8	80,5	101,2	103,9	99,7

*Джерело: розраховано авторами за даними [10, 11]; **2025 р. – попередні дані

У 2021 р. ємність *зернового ринку* склала 35,4 млн. т, збільшившись порівняно з 2010 р. на 40 % за рахунок подвійного зростання валового збору, при цьому експортні товаропотоки зросли в 3,6 рази (див. табл. 1). У мирний час протягом 20-річного періоду докорінно змінилася структура споживання зерна, вплинувши на напрям руху товаропотоків у ринковій

системі. Так, у 1995 р. у структурі споживання сукупна частка переробки зерна складала 81 % (у т.ч. продовольче – 25,4 %), частка експорту – 2,3 %, що є свідченням спрямування більшості зернових потоків до верхньосуміжних переробних ринків та ендегенного розвитку системи ринків (табл. 2).

Таблиця 2

Структурно-динамічні зміни у зерновому споживанні в Україні*

Показники	1995		2005		2015		2021		2021 до 1995
	млн. т	%	млн. т	%	млн. т	%	млн. т	%	%
1. Валовий збір	33,93	X	38,02	X	60,13	X	86,01	X	253,5
2. Загальне споживання, у т.ч.	34,89	100,0	38,56	100,0	63,51	100,0	71,43	100,00	204,7
2.1. Посівний матеріал	4,60	13,19	3,29	8,54	2,60	4,09	2,23	3,12	48,5
2.2. Продовольче	8,85	25,37	7,75	20,10	5,90	9,29	5,12	7,17	57,9
2.3. Фуражне	18,53	53,11	13,82	35,84	14,19	22,34	9,93	13,90	53,6
2.4. Промислове	0,88	2,51	0,67	1,74	1,09	1,71	1,16	1,62	132,4
2.5. Втрати	1,22	3,50	0,38	0,97	1,40	2,20	1,42	1,99	116,4
2.6. Експорт	0,81	2,33	12,65	32,81	38,34	60,37	51,57	72,20	63,4 р.
3. Обсяги переробки, всього	28,25	80,98	22,24	57,67	21,18	33,34	16,21	22,69	57,4

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [12]

Починаючи з 2000 р. структура зернового споживання змінювалася в бік нарощування експорту за рахунок скорочення переробки, що, в свою чергу, значно скоротило обсяг товаропотоків і інтеграційних взаємодій між суміжними ринками в системі. У 2021 р. питома вага внутрішньої переробки зерна склала всього 22,7 % (продовольче – 7,2 %), частка експорту – 72,2 % (див. табл. 2). Наслідком таких структурних змін стало зменшення доданої вартості, створюваної в переробних ринках, у т.ч. БКП.

Тенденція до зростання сировинного експорту, що мала місце в мирний час, продовжилася в воєнний період (див. табл. 1). У 2022 р. ємність зернового ринку зменшилася на 56,4 % (найвищий темп зниження в системі) через скорочення обсягів виробництва та імпорту товарів (на 37 % і 33 %). У 2024 р. ємність ринку скоротилася на 84 % і досягла мінімального значення за досліджуваний період – 2,47 млн. т, за максимального рівня експорту – 53,88 млн. т або 95,8 % від валового збору. У 2024 р. обсяги внутрішньої реалізації зерна склали всього 2,37 млн. т, що значно зменшило обсяги товаропотоків між сировинними й переробними ринками та водночас посилює екзогенну залежність зернового ринку. У 2025 р. внаслідок зменшення експорту на 38 % і незначного збільшення валового збору ємність ринку зросла до 24,7 млн. т (70 % від рівня 2021 р.). Наведена динаміка свідчить про посилення екзогенної залежності ринку та значне скорочення внутрішніх потокових процесів у 2022-2024 рр. із їх частковим відновленням в 2025 р.

У 2021 р. ємність релевантного ринку борошна склала 1,38 млн. т, зменшившись порівняно з 2010 р. на 46 %, передусім внаслідок зниження обсягів виробництва на фоні зростання імпортованих товаропотоків (див. табл. 1). Протягом 2017-2021 рр. обсяги переробки пшениці в Україні скоротилися на 22,3 %; у структурі пшеничного споживання їх частка змен-

шилася з 26,5 % до 19,7 % відповідно (у т.ч. на продовольчі потреби – з 17 % до 15,3 %). У цьому контексті знижувався випуск пшеничного борошна і круп. Ця тенденція продовжилася в воєнний період. Ємність релевантного ринку борошна зменшилася в 2022 р. на 13,2 % за рахунок скорочення обсягів виробництва (-12,8 %) та імпорту (-79%). У 2023-2024 рр. відбувалося незначне 4 %-ве зниження індикатора, у 2025 р. – його зростання (+0,7 %) за рахунок імпортованих товаропотоків.

Особливістю динаміки потокових процесів на борошняному ринку є значне зростання експорту в 2023 р. (+86 %) і його подвійне скорочення в 2024 р. через логістичні бар'єри, продовження знижувального тренду в 2025 р. за одночасного зростання імпорту. Як наслідок, ємність ринку в 2025 р. досягла 11,1 млн. т або 81 % від показника 2022 р., експортні й імпортовані товаропотоки скоротилися. Подібні тенденції були притаманні й релевантному ринку круп у системі: зростання експорту в 2023 р. (+50,2 %) з наступним його зниженням, скорочення імпортованих товаропотоків та ємності (68,4 % від показника 2021 р.).

Для верхньосуміжного ринку хліба і хлібобулочних виробів (далі – ХХБВ), на відміну від релевантного ринку БКП, притаманна тенденція стабільного приросту експорту в 2023-2025 рр. (+29-26%), менші темпи скорочення ємності (84 % від рівня 2021 р.) та імпортованих потоків (97 % від показника 2021 р.). Цей ринок краще реалізовував свій експортний потенціал в умовах війни, однак імпорт залишався відносно постійним. Водночас зменшення випуску товарів на 10,5 % в 2025 р. порівняно з 2021 р., безумовно, стало одним із чинників скорочення виробництва БКП в умовах падіння як внутрішнього, так і зовнішнього попиту.

Динаміка потокових процесів імпортозалежного ринку макаронних виробів була дещо іншою порівняно з внутрішньоспрямованими ринками системи

(див. табл. 1). Після 41 %-го зниження в 2023 р., обсяги імпорتنних потоків зросли в 2024-2025 рр. на 37,7 % і 20 % відповідно, досягнувши 46,7 тис. т (80 % від рівня 2021 р.). У 2023 р. істотно збільшився експорт товарів (+34,7 %), темпи якого сповільнилися в наступні періоди. Загалом у 2024-2025 рр. мало місце незначне зростання як внутрішніх, так і зовнішніх ринкових потоків.

Використовуючи дані табл. 1, розрахуємо показники *екзогенної залежності* системи ринків БКП, які визначають особливості їх зовнішньої інтеграції. (таблиця 3). Ключовим серед них є ступінь відкритості ринку щодо міжнародної торгівлі (*далі – СВР*) або частка імпорту у внутрішньому споживанні. СВР,

вимірюючи експансію імпорту, враховує також динаміку виробництва й експорту, тобто зміни зовнішніх і внутрішніх товаропотоків у системі. У системі ринків БКП найвищий СВР притаманний ринку макаронних виробів – 64,1 % в 2025 р. Відповідно до Методики № 1140, пороговим значенням індикатора є 30%-вий рівень [13]. Відтак, макаронний ринок є імпортозалежним, має від’ємний зовнішньоторговельний баланс, про що свідчить значення коефіцієнту покриття імпорту експортом (0,6). Інші ринки системи мають порівняно низькі СВР, при цьому його рівні на ринках круп і ХХБВ (2,5 % і 3,7 %) дещо вищі, ніж на борошняному ринку (0,3 %).

Таблиця 3

Динаміка індикаторів екзогенної залежності системи ринків БКП, %*

Показники	Роки							Динаміка змін (+, -)			
	2010	2020	2021	2022	2023	2024	2025	(4-3)	(5-4)	(6-5)	(7-6)
<i>A</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
1. Нижньосуміжний ринок зернових культур											
1. Ступінь відкритості ринку (СВР)	0,69	1,39	0,52	0,80	0,85	4,03	0,50	+0,28	+0,05	+3,18	-3,53
3. Частка експорту в виробництві	36,26	78,98	59,06	71,55	75,03	95,79	57,58	+12,5	+3,5	+20,8	-38,2
4. Коефіцієнт покриття імпорту експортом, рази	81,4	266,5	274,6	310,8	350,2	541,5	271,3	+36,2	+39,4	+191,4	-270,2
2. Релевантний ринок борошна											
1. СВР	0,27	1,32	2,18	0,53	0,21	0,23	0,33	-1,7	-0,3	0,02	+0,1
2. Частка експорту в виробництві	3,47	14,40	7,36	6,20	11,32	6,59	5,77	-1,2	+5,1	-4,7	-0,8
3. Коефіцієнт покриття, рази	13,43	12,54	3,56	12,39	60,57	31,08	18,68	+8,8	48,2	-29,5	-12,4
3. Релевантний ринок круп											
1. СВР	3,40	9,51	17,18	12,39	4,47	3,18	3,11	-4,8	-7,9	-1,3	-0,1
2. Частка експорту в виробництві	21,83	20,98	32,13	29,16	42,97	43,75	38,53	-3,0	13,8	0,8	-5,2
4. Коефіцієнт покриття, рази	7,93	2,53	2,28	2,91	16,09	23,70	19,55	+0,6	+13,2	+7,6	-4,1
4. Верхньосуміжний ринок макаронних виробів											
1. СВР	9,22	57,15	71,03	60,76	51,91	60,50	64,08	-10,3	-8,9	+8,6	+3,6
2. Частка експорту в виробництві товарів	6,53	41,17	61,55	36,53	47,67	51,71	51,23	-25,0	+11,1	+4,0	-0,5
3. Коефіцієнт покриття, рази	0,69	0,52	0,65	0,37	0,84	0,70	0,59	-0,3	+0,5	-0,1	-0,1
5. Верхньосуміжний ринок хлібобулочних і борошняних виробів											
1. СВР	0,75	2,88	3,62	3,68	3,61	3,67	4,15	0,1	-0,1	+0,1	+0,5
2. Частка експорту в виробництві товарів	5,16	9,26	9,47	7,34	9,19	10,55	13,04	-2,1	+1,8	+1,4	+2,5
3. Коефіцієнт покриття, рази	7,17	3,44	2,79	2,07	2,71	3,10	3,46	-0,7	+0,6	+0,4	+0,4

*Джерело: розраховано авторами за даними табл. 1.

Частка експорту у виробництві є найвищою на ринках зерна (57,6 % у 2025 р.) та макаронних виробів (51,2 %), сигналізуючи про їх екзогенну залежність та значний вплив зовнішніх чинників. У досліджуваній системі найнижчий рівень індикатора притаманний релевантному ринку борошна – всього 5,8 % (11,3 % в 2023 р.), що є свідченням низької реалізації його експортного потенціалу. Водночас на круп'яному ринку питома вага експорту в виробництві є значно вищою порівняно з борошняним і досягає 38,5 %. При цьому в 2023-2024 рр. спостерігалось зростання цього індикатора та коефіцієнту покриття імпорту експортом до рівнів, вищих за довоєнні. Ринку ХХБВ теж притаманна така тенденція (див. табл. 3). Це є свідченням активізації зовнішньої торгівлі на вітчизняних ринках круп'яної та хлібної продукції в воєнний час та їх адаптації до викликів і загроз, структурних трансформацій економічної системи.

Найвищі рівні коефіцієнтів покриття імпорту експорту в системі ринків БКП, а також економіці України характерні для зернових культур; максимальні значення досягнуті в 2024 р. Ринки борошна та круп мають також достатні рівні коефіцієнтів покриття (близько 19), які засвідчують істотне перевищення

обсягів експортних товаропотоків над імпортними. Для ринку ХББВ значення показника є дещо меншим (3,5 рази), однак наявний потенціал його нарощування (у 2010 р. рівень коефіцієнту покриття був вдвічі вищим – 7,2 рази).

Динаміка валового збору зернових культур свідчить про наявність в Україні потужного сировинного потенціалу для сталого й резильєнтного розвитку релевантних ринків борошномельної, круп'яної та крохмальної продукції в продовольчій системі. У 2024 р. порівняно з 2000 р. обсяг зернового виробництва зріс у 2,3 рази, передусім за рахунок збільшення валового збору пшениці (в 2,2 рази) й кукурудзи (у 7 разів) для задоволення зростаючих потреб експортного попиту (таблиця 4). При цьому виробництво круп'яних культур скоротилося, найбільше, рису (на 83,3 %), гречки (на 76,3 %), проса (на 63,1 %) та вівса (на 48,1 %). Такі динамічні зміни супроводжувалися трансформацією товарної структури зернового виробництва: частка кукурудзи зросла втричі з 15,8 % в 2000 р. до 47,8 % в 2024 р. на фоні скорочення питомої ваги інших культур, зокрема, ячменю (-18,7 %), жита (-3,6 %), вівса (-2,8 %), пшениці й гречки (-1,8 %).

Таблиця 4

Динамічно-структурні зміни валового збору зернових культур в Україні, млн. т*

Види культур	Роки								Темпи росту, %			
									2024 до 2000	2022 до 2021	2023 до 2022	2024 до 2023
	2000	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2024				
<i>A</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>
Зернові культури, всього	24,46	39,27	60,13	64,93	86,01	53,86	59,77	56,25	230,0	62,6	111,0	94,1
1.Пшениця	10,20	16,85	26,53	24,88	32,15	20,73	21,63	22,44	220,1	64,5	104,3	103,8
2. Жито	0,97	0,46	0,39	0,46	0,59	0,31	0,23	0,22	22,5	52,3	74,4	94,3
3.Ячмінь	6,87	8,49	8,29	7,64	9,44	5,61	5,51	5,31	77,3	59,4	98,2	96,5
4.Кукурудза	3,85	11,95	23,33	30,29	42,11	26,19	31,03	26,86	у 7р.	62,2	118,5	86,6
5. Овес	0,88	0,46	0,49	0,51	0,47	0,38	0,43	0,46	51,9	81,0	112,7	107,0
6.Просо	0,43	0,12	0,21	0,26	0,21	0,09	0,20	0,16	36,9	44,4	223,1	77,3
7. Гречка	0,48	0,13	0,13	0,10	0,11	0,15	0,21	0,11	23,7	139,6	142,6	54,0
8. Рис	0,09	0,15	0,06	0,06	0,05	0,003	0,01	0,02	16,7	6,1	366,7	136,4
9. Зерно-бобові	0,65	0,59	0,50	0,60	0,68	0,33	0,46	0,60	91,7	48,5	139,7	129,7
Структура валового збору, %									Динаміка змін (+, -)			
									(8-1)	(6-5)	(7-6)	(8-7)
1.Пшениця	41,8	43,0	44,3	38,4	37,5	38,5	36,2	39,9	-1,8	+1,1	-2,3	+3,7
2. Жито	4,0	1,2	0,6	0,7	0,7	0,6	0,4	0,4	-3,6	-0,1	-0,2	-
3.Ячмінь	28,1	21,7	13,8	11,8	11,0	10,4	9,2	9,5	-18,7	-0,6	-1,2	+0,2
4.Кукурудза	15,8	30,5	38,9	46,8	49,1	48,7	52,0	47,8	32,1	-0,4	+3,3	-4,2
5. Овес	3,6	1,2	0,8	0,8	0,5	0,7	0,7	0,8	-2,8	0,2	-	+0,1
6.Просо	1,7	0,3	0,4	0,4	0,2	0,2	0,3	0,3	-1,5	-0,1	+0,2	-0,1
7. Гречка	2,0	0,3	0,2	0,2	0,1	0,3	0,4	0,2	-1,8	+0,2	+0,1	-0,2
8. Рис	0,37	0,38	0,11	0,09	0,06	0,01	0,02	0,03	-0,34	-0,05	0,01	0,01
9. Зерно-бобові	2,7	1,5	0,8	0,9	0,8	0,6	0,8	1,1	-1,6	-0,2	+0,2	+0,3

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [10]

У 2022 р. порівняно з 2021 р. обсяги валового зернового збору в державі зменшилися на 37,4 %, найбільше – круп'яних культур, зокрема, рису (-94 %), проса (-56 %), жита (-48 %). Виробництво гречки в 2022-2023 рр. мало зростаючий тренд, у 2024 р. відбулося його подвійне скорочення до довоєнного рівня (див. табл. 4). У 2023 р. зерновий збір зріс на 11 %, при цьому найбільші темпи приросту демонстрували рис (у 3,7 рази) і просо (у 2,2 %). У 2024 р. на фоні 6 % зниження державного зернового збору позитивну динаміку мали бобові культури (+30 %) і рис (+36 %).

У воєнний період структурні зміни були незначними, зокрема, у 2024 р. зросла частка пшениці (+3,7 %) і бобових (+0,3 %) за одночасного зниження питомої ваги кукурудзи (-4,2 %). Загалом у 2024 р. обсяг виробництва зерна досягнув 65,4 % рівня 2021 р., у т.ч. жита – 36,7 %, пшениці – 69,8 %, ячменю – 56,3 %. На виробничу динаміку зернового ринку в воєнний час вплинула множина чинників, серед яких безпекові загрози, знищення врожаїв, скорочення посівних площ, руйнування потужностей, логістичні бар'єри, зниження внутрішнього попиту, волатильність кон'юнктури світового ринку тощо.

У мирний час на фоні зростаючого тренду зернового виробництва посилюється латентна тенденція *зменшення обсягів високоякісного продовольчого зерна для потреб вітчизняного ринку БКП*. Підтвердженням цього є перманентне скорочення обсягів продовольчого споживання зерна (з 8,85 млн. т в 1995 до 5,12 млн. т в 2021) в Україні (див. табл. 2). За розрахунками, у 2005 р. для виробництва борошномельної продукції перероблялося 10,3 % валового зернового збору, в 2010 р. – 8,9 %, в 2023-2025 рр. – близько 3 % [8]. Така тенденція послаблює ступінь міжринкової інтеграції в системі, зумовлюючи необхідність

розроблення й впровадження комплексу інституційно-економічних заходів подолання внутрішньої дезінтеграції між сировинним і переробними ринками.

На наш погляд, у воєнно-повоєнний період основними цільовими орієнтирами розбудови системи ринків БКП є такі (рис. 1): (1) забезпечення внутрішньої продовольчої безпеки, у т.ч. створення резервів продовольчого зерна в регіонах; (2) модернізація системи ринків шляхом їх диверсифікації, розвитку нових ринків і секторів інноваційних товарів для нарощування доданої вартості, а також локальних ринків на основі переробки місцевої сировини для досягнення резильєнтності системи; (3) інтеграція у переробні ланки міжнародних ланцюгів вартості шляхом імплементації стандартів ЄС та диверсифікації зовнішніх ринків збуту вітчизняних зернових і хлібних продуктів.

Впровадження стратегічних цілей розбудови ринкової системи (див. рис. 1) зумовлює необхідність удосконалення їх інституційного забезпечення, визначаючи водночас головні його напрями й контексти. На практиці покрокова реалізація наведених цілей відбувається одночасно й комплексно. При цьому важливо впроваджувати певні цілі без шкоди для інших, зокрема, інтегруватися в міжнародні ланцюги вартості без ризиків для внутрішньої продовольчої безпеки. Загалом комплексний підхід орієнтований на реалізацію національних економічних інтересів у процесі розбудови системи ринків БКП і передбачає участь держави як регулятора цих процесів, особливо в ході узгодження різновекторних інтересів суб'єктів різних ринків системи (переробників і зернотрейдерів, виробників продуктів харчування й роздрібних торговельних мереж тощо).

Рис. 1. Стратегічні цілі розбудови системи суміжних ринків БКП України в воєнно-повоєнний період*

*Джерело: авторська розробка

Враховуючи результати проведеного аналізу динаміки потокових процесів, а також стратегічні цілі розбудови системи ринків БКП, авторами сформовано комплекс науково-прикладних пропозицій і заходів щодо вдосконалення інституціонального забезпечення досліджуваної системи ринків у контексті подолання дезінтеграції між сировинним і переробними

ринками (таблиця 5). Особливістю цих інституціонально-економічних заходів і пропозицій є їх цільова орієнтація на вирішення визначених у ході аналізу актуальних проблем розвитку системи ринків на основі принципу «Build back better», комплексне досягнення стратегічних цілей її розбудови (див. рис. 1) та реалізацію національних інтересів.

Таблиця 5

Пропозиції щодо вдосконалення інституціонального забезпечення розбудови системи ринків БКП України у контексті подолання дезінтеграції між сировинним і переробним ринками*

Проблеми/завдання	Інституціонально-економічні заходи й пропозиції
1. Недостатність якісного продовольчого зерна (зокрема, пшениці) для внутрішніх потреб зернопереробних підприємств; перепони для освоєння зовнішніх ринків збуту вітчизняної продукції.	1.1. Запровадити <i>квоти на експорт продовольчої пшениці</i> впродовж II півріччя 2026 і 2027 рр., внести зміни до Постанови Уряду «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2026 р.» №1795 від 31.12.2025 [14], провести моніторинг впливу заходу на динаміку системи ринків БКП. 1.2. Посилити контроль за експортом продовольчої пшениці шляхом підписання переробними підприємствами й трейдерами за участі державних інституцій Меморандуму (Декларації) про узгодження обсягів експорту з визначенням зобов'язань і відповідальності сторін.
2. Ефективне управління державними резервами продовольчого зерна з урахуванням міжнародного досвіду (ФАО, ЄС); модернізація механізму зернових інтервенцій у відповідності до норм і стандартів ЄС	2.1. Рациональні планування, розподіл, контроль та моніторинг державних резервів продовольчого зерна для забезпечення внутрішньої продовольчої безпеки в умовах викликів і загроз. 2.2. Повернення до складу індикаторів продовольчої безпеки показника рівня запасів зернових культур на кінець періоду, внесення змін до Методики №1140 від 15.09.2025 [13] для моніторингу і контролю стратегічних запасів. 2.3. Поетапна трансформація механізму державних зернових інтервенцій відповідно до Регламентів (ЄС) №1308/2013, №2021/2117, зокрема: внесення змін до Закону України «Про засади державної аграрної політики» №1877-IV [19], технічна акредитація Виплатної агенції, цифровізація через систему «ДАР», адаптація стандартів зберігання культур.
3. Дезінтеграція між сировинним і переробним ринками в системі, зменшення інтеграційних взаємодій між суміжними ринками	3.1. Розробка та впровадження цільового механізму стимулювання виробництва й реалізації пшениці твердих сортів для внутрішніх потреб у системі ринків БКП на основі селективного підходу та практик ЄС. 3.2. Інституційна регламентація товароруку пшениці твердих сортів і продуктів її переробки у системі ринків для нарощування доданої вартості та запобігання експорту сировини, що дотується.

*Джерело: розроблено авторами на основі [13, 14, 15, 17, 18, 19]

Перша група заходів цілеспрямовано зорієнтована на розв'язання проблеми недостатності продовольчого зерна (передусім, пшениці) для внутрішніх потреб зернопереробних підприємств. В умовах війни ця проблема посилилася, виробництво продовольчої пшениці скоротилося, за експертними оцінками, з 57 % в 2020 р. до 27 % в 2024 р. [1] на фоні нерегульованого її експорту. Так, якщо в 2021 р. розрахунковий обсяг виробництва продовольчої пшениці склав 18,33 млн. т, то в 2025 р. він скоротився на 65,6 % до 6,3 млн. т. При цьому щорічне продовольче споживання пшениці складає близько 4 млн. т (таблиця 6).

Практика засвідчила неефективність щорічних Меморандумів про узгодження обсягів експорту пше-

ниці між учасниками і профільними інституціями системи ринків БКП, оскільки вони не враховують економічні інтереси зернопереробних підприємств. Так, ліміти вивезення продовольчого зерна, зафіксовані в Меморандумі (16,2 млн. т), сприяють масовому експорту продовольчої пшениці, негативно впливаючи на внутрішні ціни хліба. Тому ВАП і Асоціація «Борошномели України» у 2024-2025 рр. відмовилися від підписання цього документу [1]. Слід зазначити, що обсяги експорту пшениці в 2024 р. (20,66 млн. т) на 28 % перевищили ліміт, прописаний у Меморандумі, що засвідчує його неспроможність узгодити інтереси трейдерів і переробників.

Таблиця 6

Динаміка внутрішніх і зовнішніх товаропотоків на ринку пшениці в Україні, млн. т*

Показники	Фактичні дані				Розрахункові дані	
	2021	2024	2025	2025 у % до 2021	2026 (прогноз)	У % до 2025 р.
1.Валовий збір пшениці	32,15	22,4	23,34	72,6	22,4	96,0
2. Розрахунковий обсяг виробництва продовольчої пшениці	18,33	6,05	6,30	34,4	6,05	96,0
3.Експорт пшениці (УКТЗЕД 1001)	20,07	20,66	13,62	67,9	16,5	121,2
у % до валового збору	62,43	92,21	58,35	X	73,66	X
4.Імпорт пшениці (1001)	0,018	0,001	0,004	20,1	0,004	110,4
5.Ємність ринку	12,10	1,75	9,72	80,4	5,90	60,7
6.Загальне внутрішнє споживання	11,2	6,72	7,00	62,5	6,72	128,8
7.Продовольче споживання	4,4	4,1	4,0	90,9	4,0	158,0
у % до валового збору	13,69	18,30	17,14	X	28,21	X

*Джерело: розраховано за даними [1, 8, 10, 11]

Також безконтрольний експорт високоякісної пшениці перетворився на одну з перепон для виходу на європейський ринок, оскільки знижує здатність вітчизняних суб'єктів забезпечити себе сировиною для переробки й виготовлення якісних макаронних і хлібних виробів, щоб конкурувати на ринку ЄС [15]. Невирішеність сировинної проблеми зумовлює дезинтеграційні процеси між релевантним ринком БКП і нижньосуміжним ринком зерна у внутрішніх міжринкових взаємодіях, а також низький ступінь інтегрованості ринку БКП до переробної ланки міжнародних ланцюгів вартості [8].

Для її вирішення пропонуємо запровадити квоти на експорт продовольчої пшениці впродовж II півріччя 2026 і 2027 рр. для задоволення внутрішніх потреб зернопереробних підприємств, внести відповідні зміни до Постанови Уряду «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2026 р.» №1795 від 31.12.2025 [14]. У кінці кожного року провести моніторинг впливу цього заходу на динаміку системи ринків БКП, зокрема, виробничих і цінових індикаторів, рівень забезпеченості переробних підприємств вітчизняною сировиною. За результатами такого моніторингу можна прийняти рішення про продовження режиму квотування на наступний період, або перехід на підписання за участі державних і профільних інституцій, суб'єктів ринків Меморандуму (Декларації) про узгодження обсягів експорту пшениці із чітким визначенням конкретних зобов'язань і відповідальності сторін (див. табл. 5). Такі заходи сприятимуть зміцненню внутрішньої продовольчої безпеки та підвищенню якісної конкурентоспроможності зернових і хлібних продуктів на зовнішніх ринках.

Друга група заходів органічно пов'язана з першою і є її продовженням в аспекті посилення контролю та моніторингу за держрезервами продоволь-

чого зерна та їх раціонального використання для потреб внутрішніх ринків (див. табл. 5). Формування стратегічних запасів продовольства (принцип надмірності) є одним із важливих заходів досягнення резильєнтності ринкових систем, особливо в воєнний час. Вони відіграють істотну роль у забезпеченні стабільності національних ринків, та мають різні цілі в залежності від виду (екстрені та буферні). Екстрені запаси знижують вразливість споживачів під час порушення ланцюгів постачань або цінових стрибків, буферні – дозволяють стабілізувати ціни на внутрішніх ринках і, як наслідок, знизити надмірну волатильність, що відповідає інтересам як виробників, так і споживачів [16].

За дослідженнями ФАО, в останні роки активізувалися державні програми створення запасів для регулювання цін продуктів харчування. Через цінову волатильність зросли світові запаси зернових і бобових культур з 519,5 млн. т в 2022 до 869,3 млн. т в 2024 (на 47 %), у т.ч. пшениці – з 185 до 312,8 млн. т відповідно (на 69 %). Міжнародна практика свідчить, що за ефективного управління запаси допомагають стабілізувати ціни, знизити залежність від торговельних обмежень, підвищити економічну доступність продовольства. Так, у липні 2023 р. зростання цін на пшеницю спонукало Індію спрямувати на відкритий ринок 10 млн. т зерна із держзапасів, що дозволило знизити інфляцію цін пшениці з понад 12 % до 3-7 % [16]. Політика створення державних буферних запасів може істотно впливати на внутрішні й міжнародні ринки сировинних товарів, обумовлюючи необхідність їх раціонального розподілу та комплементарної інтеграції в загальні ринкові механізми.

Міжнародний досвід доводить необхідність створення та управління стратегічними буферними запасами зерна, передусім, продовольчого, в умовах криз та воєн. В Україні з 2023 р. розпочалося рефор-

мування системи держрезерву, однак інституціональні трансформації супроводжувалися послабленням державного контролю за експортними зернопотоками. Як наслідок, у 2024 р. експорт зерна склав 96 % від валового збору (див. табл. 3), пшениці – 92 % (див. табл. 6), генеруючи балансові диспропорції та ризики продовольчої безпеки.

У трансформаційний період, коли стара система резервів змінюється, а нова структура у відповідності до правил Спільного ринку ЄС ще не створена, постає *подвійне завдання*: забезпечити внутрішню продовольчу безпеку у воєнний час та поетапно імплементувати Регламенти ЄС № 1308/2013 [17] і № 2021/2117 [18]. Для виконання першого завдання необхідно впровадити раціональне планування, розподіл і контроль державних резервів продовольчого зерна в регіонах України (див. табл. 5). Для їх моні-

торингу можна використати показник рівня запасів зернових культур на кінець періоду, внісши необхідні зміни до Методики № 1140 від 15.09.2025 [13].

Впровадження другого завдання передбачає проведення модернізації механізму зернових інтервенцій та його адаптації до стандартів ЄС. Ключова відмінність європейської моделі від довоєнних закупівель Аграрного фонду полягає у застосуванні ринкових інтервенцій як механізму «мережі безпеки» в умовах шоків, а не на постійній основі. Головні етапи інституціональної трансформації для модернізації механізму інтервенцій наведено на рис. 2. Впровадження цих етапів передбачає перехід від цінового регулювання до заходів «безпеки ринку», прозорості і цифровізацію, нівелювання корупційних ризиків.

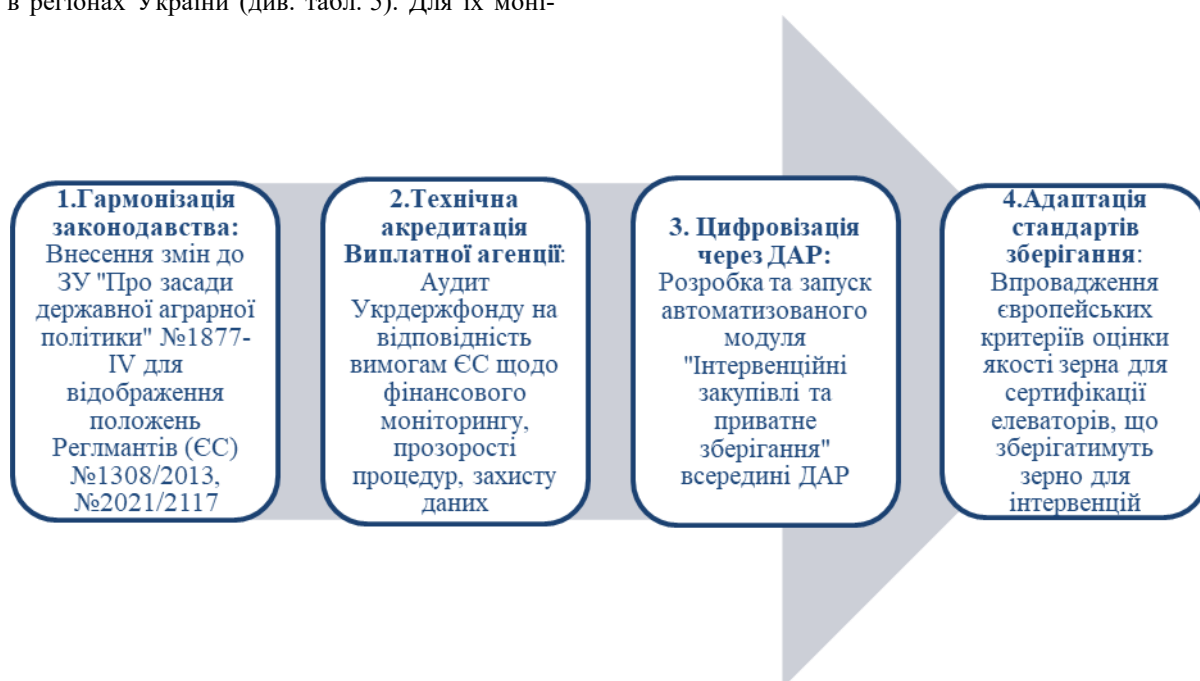

Рис. 2. Етапи інституціональної трансформації механізму зернових інтервенцій в Україні відповідно до стандартів ЄС*

*Джерело: укладено на основі [17, 18, 19, 20]

Третя група заходів орієнтована на подолання дезінтеграції між сировинним і переробним ринками у системі та цільове стимулювання виробництва дефіцитних видів культур, зокрема, пшениці твердих сортів (дурум), для потреб вітчизняної макаронної промисловості (див. табл. 5). Стимулюючий механізм, що пропонується, базується, з одного боку, на селективному підході відносно вибору учасників (не агрохолдингів), з іншого, на інституційній регламентації товароруку пшениці й продуктів її переробки між суміжними ринками системи для нарощування доданої вартості та запобігання експорту сировини, що дотується державою.

В основу механізму покладено заходи підтримки агровиробників ЄС, зокрема, прямі виплати й дотації, що регулюються базовим інститутом – Регламентом (ЄС) № 2021/2117 від 2 грудня 2021 р. [18].

Сьогодні європейські виробники твердої пшениці отримують два види підтримки: базову та пов'язану. Країни, для яких вирощування дуруму має стратегічне значення для харчової промисловості (Італія, Греція), мають право вносити цю культуру до Національних стратегічних планів Спільної політики. Середній розмір пов'язаної підтримки для вирощування дуруму в ЄС коливається від 70 до понад 100 євро/га, екологічної надбавки – від 40 до 80 євро/га [5].

Враховавши практику ЄС щодо підтримки доходів агровиробників, нами запропоновано механізм стимулювання виробництва пшениці твердих сортів для внутрішніх потреб переробних підприємств України у повоєнний період. Базуючись на селективному підході й інституційній регламентації поточкових процесів, він дозволяє керувати рухом товарно-фінансових потоків у системі суміжних ринків

БКП, максимізуючи створювану додану вартість, посилюючи ступінь внутрішньої інтеграції ринків та забезпечуючи продбезпеку (рис. 2).

Селективний підхід застосовується в ході відбору суб'єктів 4 суміжних ринків системи. Пріоритет надається малим і середнім товаровиробникам, що виключає можливість участі агрохолдингів у програмі підтримки (див. рис. 2). Інституційна регламентація передбачає виконання низки умов для отримання погектарних дотацій виробниками твердої пшениці, зокрема, використання сертифікованого насіння та реалізацію зерна переробним підприємствам на внутрішньому ринку, що дозволяє цілеспрямовано поєднати товарно-фінансові потоки 4 суміжних ринків у

подовжений відтворювальний ланцюг, запобігти експорту сировини, оптимізуючи створювану додану вартість у системі.

Прозорість і простежуваність товароруку забезпечує інформаційна система «ДАР» [20]; це вимагає розробки та впровадження окремого автоматизованого модуля «Стимулювання виробництва пшениці твердих сортів для внутрішніх потреб переробних підприємств» (див. рис. 2). Роль державних інституцій полягає в координації взаємодій учасників програми з використанням системи «ДАР». Можливою є також участь профільних інституцій, зокрема, ВАП та Асоціації «Борошномели України», в ході налагодження інтеграційних взаємодій ринкових суб'єктів.

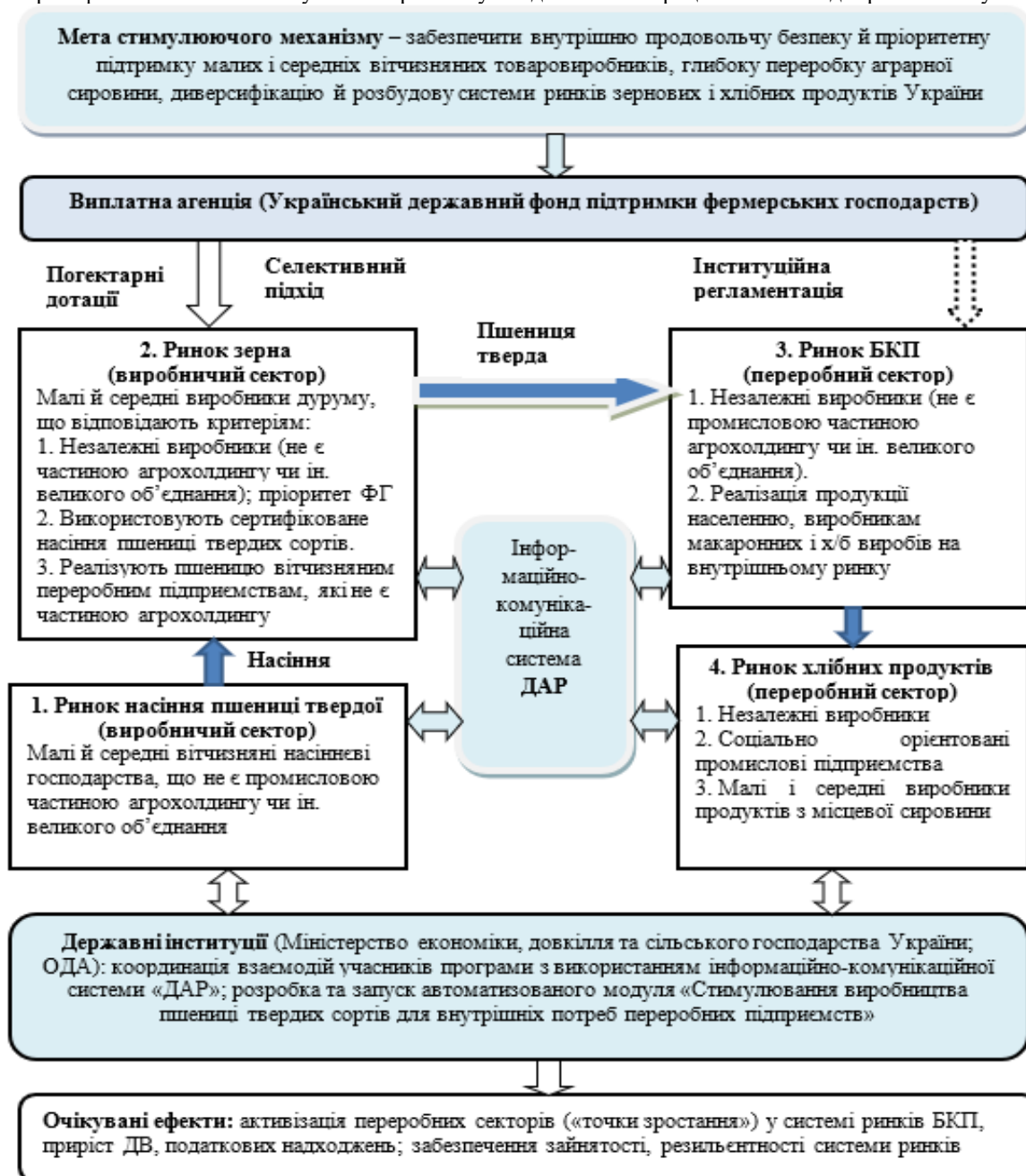

Рис. 2. Схема руху товарно-фінансових потоків між суміжними ринками системи для реалізації механізму стимулювання виробництва пшениці твердих сортів для внутрішніх потреб переробних підприємств у повосенний період *

* Авторська розробка; ** ФГ – фермерські господарства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У дослідженні здійснено комплексний аналіз динаміки потокових процесів та індикаторів екзогенної залежності системи суміжних ринків БКП, що дозволило визначити особливості їх внутрішньої та зовнішньої інтеграції в умовах війни. Встановлено, що в воєнний період посилилася екзогенна залежність зернового ринку, проявом якої стало істотне скорочення його ємності та збільшення обсягів експорту у виробництві (особливо в 2024 р.). Після зниження імпорتنих товаропотоків у 2022-2023 рр., на ринку макаронних виробів у наступні роки відновилася тенденція зростання імпорту, зумовивши підвищення ступеню відкритості (СВР). Спільною тенденцією внутрішньоспрямованих ринків БКП і ХХБВ у воєнний період було зменшення ємності та СВР, а також зниження випуску товарів у 2023-2024 рр.

Кумулятивним наслідком динамічних змін потокових процесів у системі стало скорочення інтеграційних взаємодій між сировинним і переробним ринками, що підтверджують структурні зміни внутрішнього зернового споживання та потрібне скорочення обсягів переробки зернових в Україні (з 81 % в 1995 до 23 % в 2021). У воєнний період обсяги виробництва продовольчої пшениці скоротилися на 66 %, що разом із неконтрольованим експортом цієї культури та відсутністю формальних інститутів, чітко регламентуючих її зовнішні постачання, призвело до дефіциту якісного продовольчого зерна для потреб переробних підприємств на внутрішньому ринку. Вирішення цієї проблеми знаходиться в інституціональній площині.

Визначено основні цільові орієнтири розбудови системи ринків БКП у воєнно-повоєнний період, а саме: (1) забезпечення внутрішньої продовольчої безпеки; (2) модернізація ринкової системи за принципом «Build back better»; (3) інтеграція у переробні ланки міжнародних ланцюгів вартості. Обґрунтовано комплекс заходів і пропозицій щодо вдосконалення інсти-

туціонального забезпечення розбудови системи ринків БКП України у контексті подолання дезінтеграції між сировинним і переробним ринками. Він включає, зокрема, посилення контролю за експортом продовольчої пшениці, впровадження системи планування, розподілу, контролю та моніторингу державних резервів продовольчого зерна з урахуванням міжнародного досвіду, поетапну трансформацію механізму державних зернових інтервенцій відповідно до стандартів ЄС, реалізацію цільового механізму стимулювання виробництва й реалізації пшениці твердих сортів для внутрішніх потреб у системі ринків БКП на основі селективного підходу та інституційної регламентації міжринкового товароруку. Впровадження стимулюючого механізму, що пропонується, дозволить започаткувати модернізацію системи ринків БКП на засадах глибокої переробки сировини, що передбачено Планом Відновлення України, та підвищити її національну укоріненість в умовах динамічних викликів і загроз.

Наукова новизна дослідження полягає в розвитку теорії економічної інтеграції товарних ринків у частині обґрунтування особливостей міжринкової інтеграції у системі суміжних ринків БКП на основі комплексного аналізу внутрішніх і зовнішніх товаропотоків, із підготовкою науково-інституціональних рекомендацій щодо подолання дезінтеграції між сировинним і переробним ринками в контексті досягнення цільових орієнтирів відродження ринкової системи. Запропонований комплекс інституціонально-економічних заходів і пропозицій може бути використаний державними й профільними інституціями в ході розроблення стратегій та механізмів інтеграційного розвитку ринків зерна й продуктів його переробки в воєнно-повоєнний період. Оцінка особливостей і потенціалу зовнішньої інтеграції українських ринків зернових і хлібних продуктів до переробних ланок міжнародних ланцюгів вартості формують перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

Література

1. Тараненко О. Державні інтервенції можуть стабілізувати ціни на хліб в Україні у 2024 році. Всеукраїнська асоціація пекарів. URL: <https://agroweek.com/agroekonomika/derzhavni-interventsiyi-mozhut-stabilizuvaty-tsiny/> (дата звернення 08.04.2026).
2. Буркинський Б.В. та ін. Інтеграційні механізми розвитку товарних ринків: монографія. За ред. Б. В. Буркинського. Одеса: ІПРЕД НАН України, 2019. 387 с. DOI: <https://doi.org/10.31520/978-966-02-8911-6>
3. Венгер В., Романовська Н., Шейко О. Кон'юнктурні особливості ринку круп України // *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 2023. №4. С. 37-50. DOI: <https://doi.org/10.58423/2786-6742/2023-4-37-50>
4. Dragan O., Berher A., Plets I., Biloshkurska N., Lysenko N., Bovkun O. Modelling and Factor Analysis of Pricing Determinants in the State Regulated Competitive Market: The Case of Ukrainian Flour Market // *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol. 21. No 7. P. 211-220. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.7.25>

5. Нів'євський О. Інтеграція України в єдиний продовольчий ринок ЄС: виклики системи організації спільного ринку. Агрополітичний звіт. Київ: APD, 2025. 29 с. URL: https://www.apd-ukraine.de/fileadmin/user_upload/APD_Bericht_UA_ON_final_01.pdf (дата звернення 08.04.2026).
6. Пустовойт О.В., Осташко Т.О., Биконя О.С., Олефір В.К. Повоєнна політика структурної модернізації української економіки: зовнішньоторговельні та інституційні аспекти // *Academy Review*. 2025. №2 (63). С.22-39. DOI: <https://doi.org/10.32342/3041-2137-2025-2-63-2>
7. Бараболя О. В., Латиш А. А. Перспективи вирощування пшениці твердої ярої для забезпечення внутрішнього споживання // *Scientific Progress & Innovations*. 2024. № 27 (1). С. 64–68. DOI: <https://doi.org/10.31210/spi2024.27.01.11>
8. Нікішина О.В., Зеркіна О.О. Інтеграційні тенденції системи ринків зернових і хлібних продуктів України: особливості міжринкової взаємодії та інтеграції до міжнародних ланцюгів вартості // *Інвестиції: практика та досвід*. 2026. № 9. С. 115-122. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2026.9.115>
9. Нікішина О.В. Методичне забезпечення діагностики екзогенної залежності систем агропромислових ринків в умовах викликів і загроз // *Food Industry Economics*. 2026. Т. 18. № 1. С. 15-28. DOI: <https://doi.org/10.15673/fie.v18i1.3444>
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://stat.gov.ua/uk> (дата звернення 08.04.2026)
11. Офіційний сайт Державної митної служби України. Митна статистика. URL: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri> (дата звернення 07.04.2026)
12. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України 2021. За ред. О. Прокопенка. Київ: ДССУ, 2022. 58 с.
13. Методика розрахунку індикаторів продовольчої безпеки: затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2025 р. №1140. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1140-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення 08.04.2026)
14. Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2026 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2025 р. № 1795. Ред. від 03.05.2026, підстава - 563-2026-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1795-2025-%D0%BF#n23> (дата звернення 06.04.2026)
15. Стратегічні орієнтири поглиблення торговельно-економічних відносин України з країнами Європейського Союзу в умовах набуття Україною офіційного статусу кандидата на вступ до ЄС. Київ: Федерація роботодавців України, 2025. 199 с.
16. The State of Food Security and Nutrition in the World 2025 – Addressing high food price inflation for food security and nutrition. Rome. FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. 2025. DOI: <https://doi.org/10.4060/cd6008en>
17. Про встановлення спільної організації ринків сільськогосподарських продуктів: Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1308/2013 від 17 грудня 2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_020-13#Text (дата звернення 06.04.2026)
18. Про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 1308/2013 про спільну організацію ринків сільськогосподарських продуктів: Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 2021/2117 від 2 грудня 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_029-21#Text (дата звернення 05.04.2026)
19. Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку: Закон України №1877-IV від 24.06.2004. Редакція від 01.01.2026, підстава 3928-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15/ed20260101#Text> (дата звернення 08.04.2026)
20. Про інформаційно-комунікаційну систему «Державний аграрний реєстр»: Закон України від 19 вересня 2024 р. № 3980-IX. Редакція від 04.11.2025, підстава - 4619-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3980-20#Text> (дата звернення 08.04.2026).

Стаття надійшла 12.04.2026

Стаття прийнята до друку 26.04.2026

Доступно в мережі Internet 15.07.2026

Nikishyna O.

Doctor of Economics, Senior Researcher
 Chief Researcher of Department of Market Mechanisms and Structures
 State Institution "Institute of Market and Economic and Environmental
 Research of the National Academy of Sciences of Ukraine"
 29 French Boulevard, Odesa, Ukraine, 65044
 E-mail: ksenkych@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7172-3551>

Zerkina O.

PhD., Associate Professor

Applicant of Department of Market Mechanisms and Structures
 State Institution "Institute of Market and Economic and Environmental
 Research of the National Academy of Sciences of Ukraine"
 29 French Boulevard, Odesa, Ukraine, 65044
 E-mail: Oksana_27@i.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2500-3959>

Chebotarova N.

PhD

State Institution "Institute of Market and
 Economic and Environmental
 Research of the National Academy of Sciences of Ukraine"
 29 French Boulevard, Odesa, Ukraine, 65044
 E-mail: chebotarov@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1790-5925>

ANALYSIS AND INSTITUTIONAL SUPPORT FOR INTER-MARKET INTEGRATION IN THE SYSTEM OF ADJACENT MARKETS FOR FLOUR AND CEREAL PRODUCTS IN UKRAINE

The article provides a comprehensive analysis of the dynamics of flow processes and indicators of exogenous dependence of the system of related markets of flour and cereal products in Ukraine, which allowed us to determine the features of their internal and external integration in wartime conditions. It was found that during the war period, the exogenous dependence of the grain market increased (especially in 2024), the import dependence of the pasta market (2024-2025), and the capacity and degree of openness of the flour, cereal and bakery markets decreased.

Based on empirical research, it was found that the cumulative effect of dynamic changes in flow processes in the system was a reduction in integration interactions (internal disintegration) between the raw material and processing markets, which leads to losses of added value and a decrease in the national embeddedness of the market system. This conclusion is confirmed by structural changes in domestic grain consumption and a threefold reduction in grain processing volumes in Ukraine (from 81% in 1995 to 23% in 2021). During the war, the production of food wheat decreased by 66%, which, together with the uncontrolled export of this crop and the lack of formal institutions that clearly regulate its external supply, led to a shortage of high-quality food grain for the needs of processing enterprises in the domestic market.

The main target guidelines for the development of the market system for flour and cereal products in the war and post-war period have been determined, namely: (1) ensuring domestic food security; (2) modernization of the market system according to the principle of «Build back better»; (3) integration into the processing links of international value chains. A set of measures and proposals for improving the institutional support for the development of the market system in the context of overcoming the disintegration between the raw material and processing markets has been substantiated. In particular, the introduction of a targeted mechanism for stimulating the production and sale of durum wheat for domestic needs in the market system based on a selective approach and institutional regulation of inter-market commodity movement has been proposed.

The scientific novelty of the study lies in the development of the theory of economic integration of commodity markets in terms of substantiating the features of intermarket integration in the system of related markets of flour and cereal products based on a comprehensive analysis of internal and external commodity flows, with the preparation of scientific and institutional recommendations for overcoming disintegration between raw material and processing markets in the context of achieving target benchmarks for the revival of the market system.

Key words: intermarket integration, internal and external commodity flows, system of related markets, flour and cereal products, analysis, development, revival, integration interactions.

References

1. Taranenko, O. (2025). Derzhavni interventsii mozhut stabilizuvaty tsiny na khlib v Ukraini u 2024 rotsi. Vseukrainska asotsiatsiia pekariv. <https://agroweek.com/agroekonomika/derzhavni-interventsiyi-mozhut-stabilizuvaty-tsiny/> (Retrieved April 08, 2026)
2. Burkynskyi, B. V. (Ed.). (2019). Intehratsiini mekhanizmy rozvytku tovarnykh rynkiv. IPREED NANU. DOI: <https://doi.org/10.31520/978-966-02-8911-6>

3. Venher, V., Romanovska, N. & Sheiko, O. (2023). Koniunkturni osoblyvosti rynku krup Ukrainy. *Acta Academiae Beregsiensis. Economics*, 4, 37-50. DOI: <https://doi.org/10.58423/2786-6742/2023-4-37-50>
4. Dragan, O., Berher, A., Plets, I., Biloshkurska, N., Lysenko, N., & Bovkun, O. (2021). Modelling and Factor Analysis of Pricing Determinants in the State Regulated Competitive Market: The Case of Ukrainian Flour Market. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 21(7), 211-220. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.7.25>
5. Nivievskiy, O. (2025). *Intehratsiia Ukrainy v yedynyi prodovolchyi rynek YeS: vykyky systemy orhanizatsii spilnoho rynku. Ahropolitychnyi zvit. APD.* https://www.apd-ukraine.de/fileadmin/user_upload/APD_Bericht_UA_ON_final_01.pdf (Retrieved April 08, 2026).
6. Pustovoit, O.V., Ostashko, T.O., Bykonja, O.S. & Olefir, V.K. (2025). Povoienna polityka strukturnoi modernizatsii ukrainskoi ekonomiky: zovnishnotorhovelni ta instytutsiini aspekty. *Academy Review*, 2(63), 22-39. DOI: <https://doi.org/10.32342/3041-2137-2025-2-63-2>
7. Barabolja, O. V., & Latysh, A. A. (2024). Perspektyvy vyroshchuvannia pshenytsi tverdoi yaroj dla zabezpechennia vnutrishnoho spozhyvannia. *Scientific Progress & Innovations*, 27(1), 64–68. DOI: <https://doi.org/10.31210/spi2024.27.01.11>
8. Nikishyna, O.V., & Zerkina, O.O. (2026). Intehratsiini tendentsii systemy rynkiv zernovykh i khlibnykh produktiv Ukrainy: osoblyvosti mizhrynkovoi vzaiemodii ta intehratsii do mizhnarodnykh lantsiuhiv vartosti. *Investysii: praktyka ta dosvid*, 9, 115-122. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2026.9.115>
9. Nikishyna, O.V. (2026). Metodychne zabezpechennia diahnostyky ekzohennoi zalezhnosti system ahropromyslovykh rynkiv v umovakh vykykiv i zahroz. *Food Industry Economics*, 18(1), 15-28. DOI: <https://doi.org/10.15673/fie.v18i1.3444>
10. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy (2026). <https://stat.gov.ua/uk> (Retrieved April 08, 2026)
11. Ofitsiyni sait Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy. Mytna statystyka. <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri> (Retrieved April 07, 2026)
12. Prokopenko, O. (Ed.). (2022). *Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naseleнням Ukrainy 2021*. DSSU.
13. Metodyka rozrakhunku indykatoriv prodovolchoi bezpeky. Zatverdzhena Postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 veresnia 2025 r. №1140. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1140-2025-%D0%BF#Text> (Retrieved April 08, 2026).
14. Pro zatverdzhennia perelikiv tovariv, eksport ta import yakykh pidliahaie litsenzuvanniu, ta kvot na 2026 rik. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 31 hrudnia 2025 r. № 1795. Red. vid 03.05.2026, pidstava - 563-2026-p. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1795-2025-%D0%BF#n23> (Retrieved April 06, 2026).
15. Federatsiia robotodavtsiv Ukrainy. (2025). *Stratehichni oriientyry pohlyblennia torhovelno-ekonomichnykh vidnosyn Ukrainy z krainamy Yevropeiskoho Soiuzu v umovakh nabuttia Ukrainoiu ofitsiinoho statusu kandydata na vstup do YeS*.
16. FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. (2025). *The State of Food Security and Nutrition in the World 2025 – Addressing high food price inflation for food security and nutrition*. DOI: <https://doi.org/10.4060/cd6008en>
17. Pro vstanovlennia spilnoi orhanizatsii rynkiv silskohospodarskykh produktiv. Rehlement Yevropeiskoho Parlamentu i Rady (IeS) № 1308/2013 vid 17 hrudnia 2013 r. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_020-13#Text (Retrieved April 06, 2026)
18. Pro vnesennia zmin do Rehlementu (IeS) № 1308/2013 pro spilnu orhanizatsiiu rynkiv silskohospodarskykh produktiv. Rehlement Yevropeiskoho Parlamentu i Rady (IeS) № 2021/2117 vid 2 hrudnia 2021 r. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_029-21#Text (Retrieved April 05, 2026).
19. Pro zasady derzhavnoi aharnoi polityky ta derzhavnoi polityky silskoho rozvytku: Zakon Ukrainy №1877-IV vid 24.06.2004. Redaktsiia vid 01.01.2026, pidstava 3928-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15/ed20260101#Text> (Retrieved April 08, 2026).
20. Pro informatiino-komunikatsiinu systemu «Derzhavnyi aharnyi reiestr»: Zakon Ukrainy vid 19 veresnia 2024 r. № 3980-IX. Redaktsiia vid 04.11.2025, pidstava - 4619-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3980-20#Text> (Retrieved April 08, 2026).

Received 12 April 2026

Approved 26 April 2026

Available in Internet 15.07.2026

Цитування згідно ДСТУ 8302:20

Нікішина О.В., Зеркіна О.О., Чеботарьова Н.Й. Аналіз та інституціональне забезпечення міжринкової інтеграції у системі суміжних ринків борошномельно-круп'яних продуктів України // Економіка харчової промисловості. 2026. Т.18, вип. 2. С. 3-17. doi 10.15673/fie.v18i2.3570

Cite as APA style citation

Nikishyna, O., Zerkina, O. & Chebotarova, N. (2026). Analysis and institutional support for inter-market integration in the system of adjacent markets for flour and cereal products in Ukraine. *Food Industry Economics*, 18(2), 3-17. doi 10.15673/fie.v18i2.3570